

HOOFDSTUK 8.

Van het volk, voor het volk, door de partij? De participatieve democratie door de bril van de Vlaamse partijleden

Thibaut Renson & Gilles Pittoors

1. Inleiding

In dit hoofdstuk bestuderen we *hoe Vlaamse partijleden zich oriënteren ten aanzien van de participatieve democratie*, en *hoe we hun oriëntatie kunnen verklaren*. Terwijl de participatieve evolutie vaak als een mogelijke oplossing voor de partijcrisis naar voren geschoven wordt, is dat eigenlijk niet zo vanzelfsprekend. In deze inleiding schetsen we het spanningsveld tussen participatieve democratie enerzijds en de traditionele rol van politieke partijen anderzijds. Vanuit dit kader proberen we vervolgens te weten te komen waarom partijleden zich op een bepaalde manier tegenover de participatieve democratie positioneren.

De traditionele verbindingsfunctie van de partij, waarbij zij als brug opereert tussen beleid en bevolking, komt door de partijcrisis onder druk te staan. Gezien de cruciale rol van partijen in de representatieve democratie is het niet onlogisch dat er door verschillende actoren op verschillende terreinen initiatieven om hierop in te spelen genomen worden. In dat opzicht zien we dat *partijen* hun interne werking hervormen om meer inspraak te verlenen aan hun basis; in de eerste plaats ten aanzien van hun leden (hoofdstuk 7), maar steeds vaker ook ten opzichte van niet-leden (hoofdstuk 6). *Burgers* nemen steeds vaker ook zelf de touwtjes in handen om los van de bestaande politieke structuren beleid te kunnen sturen (hoofdstuk 9). Maar ook de *overheid* zit niet stil op het vlak van inspraak en tracht de burger steeds vaker en op directere wijze bij haar besluitvorming te betrekken. Het is op dat laatste speelveld dat dit hoofdstuk zich focust.

Met ‘politieke participatie’ bedoelen we in dit stuk dus niet de directe politieke actie buiten het institutionele kader, bijvoorbeeld door middel van petitie, betogingen of

boycots. Die vormen van participatie, waarbij de burger zelf het initiatief neemt om de politieke besluitvorming los van overheid of partijen te beïnvloeden (participatie in de *invented space*), wordt behandeld in Hoofdstuk 9. In dit hoofdstuk ligt de focus op die vormen van participatie waarbij de overheid de burger zelf uitnodigt om op directere wijze het beleid vorm te geven (participatie in de *invited space*). Die vormen van burgerinspraak worden gecategoriseerd onder de noemer van de participatieve democratie, als institutioneel alternatief voor de representatieve regeringsvorm.¹

Er zijn heel wat verschillende regeringsvormen denkbaar. Sinds de geboorte van de democratie hebben politieke filosofen nagedacht over verschillende normatieve benaderingen om die in te vullen. David Held, een van de absolute pioniers wat betreft democratische theorie, categoriseert zelfs tien verschillende modellen van democratie.² Ondanks hun verschillen wordt gesteld dat zij ingedeeld kunnen worden in twee grote types: de *participatieve democratie* en de *delegerende democratie*.³ In het eerste systeem wordt de burger op directere wijze betrokken bij de politieke besluitvorming. In het laatstgenoemde systeem geven burgers macht aan een beperkte groep mensen. De *zakelijke democratie* en de *technocratie* zijn daar voorbeelden van, daar ze beide de besluitvorming aan een heel beperkte elitegroep toekennen. Maar ook de *representatieve democratie* wordt gekenmerkt door de noodzaak om macht van burgers te delegeren aan een beperkte groep – van politieke vertegenwoordigers – en is aldus een voorbeeld van delegerende democratie. De *deliberatieve democratie* en de *directe democratie* zijn echter voorbeelden van de participatieve democratie. De eerste vorm benadrukt de wijze waarop burgers op directere wijze bij politieke besluitvorming betrokken worden; een diverse groep burgers die, nadat ze geïnformeerd werden, met elkaar om de tafel gaan zitten om rond beleid argumenten met elkaar uit te wisselen. De laatstgenoemde vorm gaat dan – los van de communicatie- of besluitvormingswijze – over een overheid die de burger de beleidsuitkomst zelf laat bepalen. Merk op dat die verschillende benaderingen ten aanzien van democratie elk via diverse praktijken invulling kunnen krijgen.

Vandaag merken we dat de overheid steeds vaker participatief democratische ideeën in de praktijk ook daadwerkelijk aanbiedt aan haar burgers. Ons land is geen uitzondering in de huidige Amerikaanse en Europese trend naar participatieve democratie die we in de eerste plaats terugzien in subnationale democratieën.⁴ Denk onder meer aan de G1000, het Burgerkabinet van Vlaams minister Sven Gatz en het brede maatschappelijke debat die zijn collega Hilde Crevits over onderwijs voerde met het initiatief ‘van leRensbelang’. Of aan volksraadplegingen en allerlei opkomende vormen van institutionele burgerinspraak op lokaal niveau zoals burgersurveys, burgerraden,

burgerkabinetten en wijkbudgetten. Het zijn pogingen om de verbindingen tussen burgers en beleidsmakers van stevigere fundamenteën te voorzien. Het zijn initiatieven die afstammen van een invulling van democratie die voorbijgaat aan de vraag die om de zoveel jaren aan de burger wordt gesteld om in een stemhokje een bolletje in te kleuren.

Vanuit het *partijstandpunt*⁵ is het echter contra-intuïtief om de bredere maatschappelijke evolutie in het denken rond – en het vormgeven van – een meer participatieve democratie als een remedie voor de partijcrisis te omschrijven. Sinds de negentiende eeuw worden in de politieke filosofie ideeën naar voren geschoven waarbij direct democratische besluitvorming aangereikt wordt als een remedie tegen de ziektes die onlosmakelijk aan de representatieve democratie verbonden zouden zijn. De redenering luidt dat het machtsmonopolie dat partijen in de besluitvorming hebben nefast is voor het democratische gehalte. Burgers die steeds op directere wijze deelnemen aan de institutionele besluitvorming, los van verkiezingen of partijen, kunnen partijen als intermediaire organisaties dan omzeilen.⁶ En hoe vaker dat gebeurt, hoe sterker de besluitvormingscapaciteiten van burgers ontwikkeld worden, hoe kleiner de noodzaak van partijen om burgers daarin aan te sturen.⁷ In dat opzicht is de participatieve democratie als oplossing voor de politieke partij in crisis contra-intuïtief. Aan burgers wordt gevraagd om niet naast⁸ maar in plaats van politieke partijen de formele besluitvorming in handen te nemen.

Verder moet ook opgemerkt worden dat participatief-democratische initiatieven (denk bijvoorbeeld aan volksraadplegingen) door de specificiteit van hun materie een vruchtbare voedingsbodem vormen voor het ontstaan van single-issuepartijen en andere kleinere georganiseerde bewegingen.⁹ Traditionele partijen worden op die manier veroordeeld tot het aangaan van een ongelijke strijd met groeperingen die weinig of geen publieke verantwoordelijkheden dragen en die het zich kunnen veroorloven zich te specialiseren op één welbepaald issue, zonder daarbij een consequente totaalvisie over de samenleving te hebben.

Eerder onderzoek suggereert dat burgers via institutionele burgerinspraak niet alleen de mogelijkheid krijgen om beleid los van de representatieve weg te beïnvloeden, maar daar uit onvrede met de intermediaire rol van partijen net toe bewogen worden. De stand van zaken in de literatuur leert ons immers niet alleen dat West-Europese burgers de participatieve democratie vandaag erg genegen zijn,¹⁰ maar ook dat die participatieve attitude haar oorsprong vindt in politieke onvrede en machteloosheid ten aanzien van de werking van onze politieke instituties, haar werking en elites.¹¹ Dat dit ook in de Belgische context wordt vastgesteld¹² – waar de werking van de politieke instituties nog

meer dan in elke andere westerse democratie gekenmerkt wordt door een ware dominantie van politieke partijen – impliceert dat die onvrede onvermijdelijk ook betrekking heeft op onze partijen en hun werking. Theoretici kunnen dan nog argumenteren dat het electoraal voordelig is voor partijen om burgers meer inspraak te geven (want de kiezer wil niets liever),¹³ de roep naar meer inspraak is een uiting van een verlies aan vertrouwen in de politieke elite.¹⁴ Op die manier lijkt participatieve democratie als een remedie voor de crisis bij de partijbasis eerder een pleidooi voor de opheffing van de partij. Toch hoeft het ene niet noodzakelijk tot het andere te leiden.

De ontwikkeling naar een participatievere democratie kan echter juist gezien worden als een kans voor partijen om met hun ideeën de politieke agenda te domineren.¹⁵ De participatieve evolutie betekent namelijk een hogere graad van politieke activiteit in het formele besluitvormingscircuit waarbinnen partijen vandaag een erg dominante positie innemen. De inhoud waarmee burgers aan de slag moeten gaan, kunnen partijen zich nog steeds toe-eigenen en aanwenden om zichzelf te profileren. Meer nog, burgers hebben, wanneer ze vaker en direct betrokken worden bij het beleid, juist meer nood aan extra informatie en politieke inzichten. Politieke partijen zijn bij uitstek geschikt om die aan te leveren en over hun respectieve partijposities in competitie met elkaar te treden. Het blijkt dan ook dat partijen vandaag een belangrijke rol spelen in het bepalen van uitslagen van referenda.¹⁶ Burgers die formele beleidsbeslissingen moeten nemen in plaats van partijen, lijken dat niet zonder partijen te kunnen. Participatieve democratische praktijken betekenen dus niet per definitie een beknopping van de macht of de relevantie van partijen.

Vanwege de hierboven geschetste tegenstelde visies op de (on)gunstige rol van politieke partijen in de participatieve democratie is het perspectief van het partijlid in het bijzonder interessant. Partijleden zijn immers een bijzondere categorie burgers. Zij zijn integraal verbonden met en aan de partij, en bewegen zich tegelijkertijd als gewone burger op het veld van de bredere overheid. Het partijlid heeft als het ware een bril met twee verschillende glazen. Het is echter niet geweten hoe het geschetste spanningsveld door zo'n bril ervaren wordt. We zouden kunnen veronderstellen dat partijleden meer vertrouwen hebben in het politieke systeem – gedomineerd door de partijen – om de volkswil te vertalen in beleid en partijen dus niet willen omzeilen (in tegenstelling tot burgers).

Maar misschien zien partijleden de perspectieven op beleidsbeïnvloeding via de participatieve democratie overeenkomstig met hun partijlidmaatschap. Om opnieuw het eerdere voorbeeld te gebruiken: volksraadplegingen zorgen ervoor dat partijen genoodzaakt worden om zich te profileren op specifieke issues en zich van andere

partijen te onderscheiden. Die concurrentie zou partijen ertoe bewegen om hun leden meer te betrekken om hun standpunten op die specifieke issues te kunnen bepalen en zelfs te beslissen of er überhaupt een volksraadpleging komt of niet.¹⁷ Partijen zouden in een participatieve democratie dus meer nood aan leden hebben. Eerder onderzoek toonde aan dat politieke partijen die in een direct democratische context opereren dan ook meer leden lijken te hebben.¹⁸ De participatieve evolutie heeft dus de potentie om partijlidmaatschap net aantrekkelijker te maken.

In dit hoofdstuk bestuderen we *hoe Vlaamse partijleden zich oriënteren ten aanzien van de participatieve democratie*, alsook *hoe we hun oriëntatie kunnen verklaren*. Vooraleer we overgaan tot de empirische analyse reiken we een aantal theoretische verklaringen aan ten aanzien van de attitude van partijleden omtrent de participatieve democratie. Vanuit het spanningsveld geschetst in deze inleiding gaan we in het discussiegedeelte na wat de conclusies uit de empirische analyse ons kunnen leren over de participatieve evolutie als oplossing voor de partijcrisis.

2. Theoretisch kader

2.1 De traditioneel tegengestelde verklaringen toegepast op partijleden

Er zijn twee grote, tegengestelde theoretische benaderingen die een participatieve attitude bij burgers kunnen verklaren.¹⁹ Aan de ene kant is er de *theorie van de relatieve deprivatie*. Die theorie verwijst naar een grondstroom van politieke onvrede als verklaring voor politieke participatie. Voorstanders van participatieve democratie zouden dan door een ontevredenheid ten aanzien onze huidige representatieve regeringsvorm gekenmerkt worden. Aan de andere kant is er het *civic voluntarism*-model, dat stelt dat politieke participatie bepaalde eigenschappen en middelen veronderstelt die noodzakelijk worden geacht om tot een persoonlijke inbreng in het besluitvormingsproces te kunnen komen. Voorstanders van participatieve democratie zouden dan diegenen zijn die zich ook op allerlei andere domeinen en manieren participatief gaan oriënteren.

Zoals eerder gesteld, zijn partijleden bijzondere burgers. Burgers die over een partijkaart beschikken hebben per definitie bijzondere kenmerken en middelen die niet in gelijke mate over de rest van bevolking verspreid zijn. In lijn met het *civic voluntarism*-model zouden we dus kunnen veronderstellen dat juist om die reden partijleden ook voorstander zijn van een participatieve democratie – hetgeen dan gewoon een andere

vorm is van politieke participatie, naast het partijlidmaatschap. In dat opzicht zou de participatieve attitude groter zijn bij betrokken partijleden (die actief zijn binnen de partij, veel invloed binnen de partij wensen en geen twijfels hebben over hun toekomstige lidmaatschap) dan bij de ‘spookleden’ (partijleden van wie het engagement niet verder reikt dan het betalen van het lidgeld).

H1: Hoe actiever binnen de partij, hoe sterker de participatieve attitude.

H2: Hoe groter de gewenste invloed binnen de partij, hoe sterker de participatieve attitude.

H3: Zekerheid over toekomstig lidmaatschap versterkt de participatieve attitude bij partijleden.

Het *civic voluntarism*-model suggereert ook dat leden van rechtse partijen eerder geneigd zijn om over middelen en eigenschappen te beschikken die als belangrijk voor politieke participatie worden gepercipieerd.²⁰

H4: Leden van rechtse partijen hebben een sterkere participatieve attitude.

De hierboven vermelde hypothesen verwachten dat kenmerken van betrokkenheid van partijleden ten opzichte van de partij er ook zullen voor zorgen dat partijleden zich participatief zullen opstellen inzake institutionele burgerparticipatie op het speelveld van de brede overheid. De relatieve-deprivatietheorie – en de empirische ondersteuning ervan in het onderzoek naar burgers (cf. supra) – verwacht echter het omgekeerde.

Op basis van de relatieve-deprivatietheorie kunnen we verwachten dat partijleden met een participatieve attitude net diegenen zijn die ontevreden zijn, en dat zij zich expliciet ontevreden verklaren met hun partijlidmaatschap of dat hun onvrede zich uit in passiviteit binnen de partij.

H5: Hoe ontevredener t.a.v. het partijlidmaatschap, hoe sterker de participatieve attitude.

H6: Hoe passiever binnen de partij, hoe sterker de participatieve attitude.

Vanuit die theorie reikt de literatuur ook een aantal hypothesen op partijniveau aan, in de eerste plaats wat betreft de status van de partij. De redenering luidt dat lid zijn van een oppositiepartij door een gebrek aan toegang tot beleidsbeïnvloeding gekenmerkt wordt.²¹ Zonder dat dit impliceert dat alle macht binnen een staat de regering toekomt, of regerings(partij)leden niet kritisch kunnen zijn ten aanzien van het gevoerde

beleid, worden oppositiepartij per definitie gekenmerkt door het gebrek aan zetels om het beleid vorm te kunnen geven. Op basis van die ‘deprivatie’ wordt dan verondersteld dat leden van structurele oppositiepartijen meer voorstander zouden zijn van de participatieve democratie.

Onderzoek bij beleidsmakers bevestigde dat de partijelite van regeringspartijen minder voorstander van directe democratie is dan die van oppositiepartijen.²² De vraag is of dat ook opgaat ten aanzien van hun leden.

H7: Leden van oppositiepartijen hebben een sterkere participatieve attitude.

Ten tweede stelt de theorie – op partijniveau – dat leden van linkse partijen gekenmerkt worden door postmaterialisme²³ en een groter bewustzijn ten aanzien van de ijzeren wet van de oligarchie.²⁴ Op basis hiervan suggereert de theorie dat linkse partijleden zouden gekenmerkt worden door een ongelooft ten aanzien van nieuwe vormen van activisme via de partij – bottom-up – richting het beleid.²⁵ Hierdoor zouden zij een persoonlijker en rechtstreekser politieke participatie genegen zijn.²⁶

H8: Leden van linkse partijen hebben een sterkere participatieve attitude.

2.2 *Old vs. new style*: een alternatieve verklaring

Naast de hypothesen op basis van de relatieve-deprivatietheorie en het *civic voluntarism*-model suggereert de literatuur ons nog een aantal alternatieve verklarende hypothesen omtrent de participatieve oriëntatie van partijleden.

Volgens Bernardi et al.²⁷ kunnen partijleden in twee types ingedeeld worden: ‘*old- vs. new style*’. De eersten zijn partijleden die ouder zijn en (hiermee verbonden) langer lid zijn van een partij. Die klassieke leden zouden meer gesocialiseerd zijn met – en door – de formele structuren van de massapartij en zouden daardoor meer aan het traditionele partijactivisme gehecht zijn. De laatstgenoemde partijleden zouden dan jongere en recentere leden zijn die de moderne(re) vormen van partijorganisatie meer gewoon zijn en daar meer voor openstaan (zie Hoofdstuk 6). Vertrekkend vanuit die redenering zouden we echter ook kunnen stellen dat klassieke partijleden niet alleen meer vertrouwd zijn met de interne structuren van de massapartij, maar ook met de formele werking van de (massa)partij binnen het kader van de representatieve regeringsvorm. Op basis hiervan zouden we dan kunnen verwachten dat klassieke partijleden

gezien hun ouderdom en/of de duur van hun lidmaatschap in mindere mate voorstander zijn van participatieve democratie. Voor recente²⁸ en jonge leden zouden we dan weer kunnen verwachten dat de huidige participatieve evolutie van de regeringsvorm vanzelfsprekender is en zij daar bijgevolg grotere voorstanders van zijn.

H9: Hoe recenter het lidmaatschap, hoe sterker de participatieve attitude.

H10: Hoe jonger het lid, hoe sterker de participatieve attitude.

Naast de verwachting dat jongeren meer voorstander van meer institutionele burgerinspraak zouden zijn, veronderstelt Donovan (2006) dat ook supporters van groene partijen als *new politics*-partijen dat in sterkere mate zijn. Dat type partij gaat immers meer uit van postmateriële waarden, hetgeen zich onder meer ook in een diepere betrokkenheid van haar leden en meer uitgesproken basisdemocratische partijstructuren (cf. Hoofdstuk 5) zou uiten.

H11: Leden van groene partijen hebben sterkere participatieve attitudes.

In wat volgt, analyseren we de participatieve attitude bij Vlaamse partijleden en proberen we die attitude beter te begrijpen. Op basis van bovenstaande inzichten zullen we hiervoor in het bijzonder kijken naar de activiteitsgraad (H1, 6), de gewenste invloed binnen de partij (H2), de ontevredenheid t.a.v. het partijlidmaatschap (H5), de duur (H9) en de zekerheid t.a.v. de toekomst ervan (H3), de leeftijd (H10) van de partijleden, alsook tot welke partijen ze behoren (H4, 7, 8, 11).

3. Empirische analyse

Dit hoofdstuk heeft als doel de houding van partijleden tegenover de participatieve democratie enerzijds in kaart te brengen en anderzijds te verklaren. Hierbij gaan we na voor welke van de hierboven uiteengezette theoretische verklaringen we onder de Vlaamse partijleden empirisch bewijs kunnen vinden.

3.1 Beschrijvende analyse

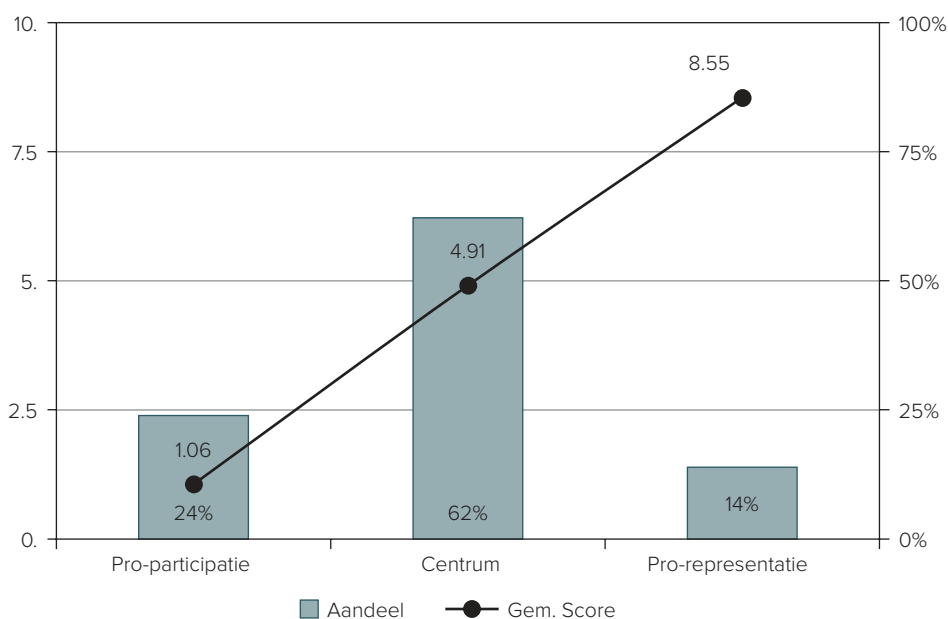
Uit eerder onderzoek blijkt dat er een zeer brede steun is onder de Belgische bevolking voor directe en deliberatieve democratie.²⁹ Uit dit onderzoek bleek dat 84 procent

van de deelnemers voorstander van directe democratie is en 77 procent zich voorstander van de deliberatieve democratie verklaarde. En dat terwijl amper 53 procent zich voorstander van de representatieve democratie verklaarde. Een eerste vraag is dan of partijleden – die niet alleen burgers zijn, maar ook inherent deel uitmaken van een politieke partij – evenzeer gekenmerkt worden door een dergelijke breed gedragen participatieve oriëntatie?

“Sommigen pleiten voor meer inspraak voor de burger in het beleid, onder meer via een referendum. Anderen vinden dan weer dat beleid het best wordt overgelaten aan politici en aan de bestuurlijke administratie. Als u denkt aan *uw eigen opvattingen*, waar zou u zichzelf plaatsen op een schaal van 0 tot 10?” Op die manier werden Vlaamse partijleden bevraagd over hun democratische oriëntatie, waarbij nul stond voor politieke besluitvorming via institutionele burgerinspraak (‘burger moet meer inspraak in het beleid krijgen’) en tien voor behoud van de representatieve regeringsvorm (‘beleid wordt het best aan politici en bestuurlijke administratie overgelaten’). In tegenstelling tot het hierboven aangehaalde onderzoek onder de Belgische bevolking konden de respondenten zich geen voorstander verklaren van zowel burgerinspraak als representatieve democratie, maar werden ze verplicht om hun oriëntatie eenduidig weer te geven. Waar slechts 3 procent van de bevroegden zich helemaal kon vinden in de stelling dat beleid het best wordt overgelaten aan politici (score 10), stelde 8 procent er zeer van overtuigd te zijn dat de burger meer inspraak zou moeten krijgen (score 0).

De focus in dit hoofdstuk ligt op de verklaring van de participatieve houding van partijleden. Het is daarbij belangrijk om niet alleen te kijken naar die groep die pro-participatieve democratie is, maar ook naar de relatie met partijleden die hier een andere en – gezien de bevroagde dichotomie – per definitie tegengestelde mening op nahouden. Daarom worden de partijleden op basis van deze vraag ingedeeld in drie groepen. Zij die een score van twee of minder geven worden gezien als de uitgesproken ‘pro-participatiegroep’, partijleden die sterk voorstander van meer institutionele burgerinspraak zijn. Zij die een score van acht of meer geven worden gezien als de uitgesproken ‘pro-representatiegroep’, partijleden die vinden dat het beleid zo goed als uitsluitend aan politici overgelaten moet worden. Alles daartussenin beschouwen we als de centrumgroep. Figuur 8.1 toont het resultaat van die indeling. 24 procent van de partijleden behoort tot de pro-participatiegroep, en geeft met een gemiddelde score van 1,06 aan duidelijk fan van meer burgerinspraak te zijn.³⁰ Daartegenover staat dat 14 procent van de partijleden tot de pro-representatiegroep behoort en met een gemiddelde score van 8,55 duidelijk voorstander van vertegenwoordiging door partij en politici is.

Figuur 8.1: Het aandeel en de gemiddelde score van partijleden op de democratische schalingsvraag ingedeeld in de drie democratische groepen (N = 3447)

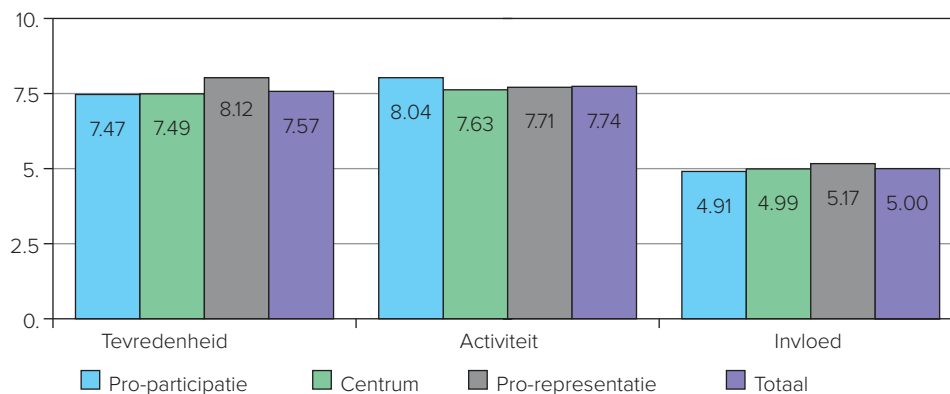
Toch moeten we ook vaststellen dat een versterking van institutionele burgerinspraak voor de meeste partijleden zeker geen prioriteit is. Uit de enquête blijkt zelfs dat “meer inspraakmogelijkheden voor de burger creëren” door de partijleden het minst vaak als topprioriteit wordt gezien. Toch kan hieruit alvast besloten worden dat, hoewel de meeste partijleden zich in het centrum positioneren, in lijn met voorgaand onderzoek³¹ de participatieve oriëntatie een beduidend bredere aanhang heeft dan de representatieve oriëntatie.

In welke mate verschillen die groepen van elkaar? En hoe kan verklaard worden waarom sommige partijleden meer of juist minder uitgesproken pro-participatie zijn? Om die vragen te beantwoorden nemen we, zoals hierboven besproken, verschillende theoretische uitgangspunten en daarbij behorende verklarende factoren in acht. In de eerste plaats kijken we naar enkele socio-demografische factoren. Op het eerste gezicht zien we hierbij weinig verschillen: de meerderheid binnen alle groepen zijn hooggeschoolde mannen van tussen de 50 en 60 jaar oud.

Ook wanneer we andere factoren onder de loep nemen zien we op het eerste gezicht weinig grote verschillen. Figuur 8.2 toont de gemiddelde score die partijleden van de

verschillende groepen gaven voor hoe tevreden men is met zijn of haar lidmaatschap, hoeveel invloed zij in de partij wensen, en hoe actief ze zijn in de partij.³² Zoals blijkt uit de figuur zijn er slechts heel kleine verschillen tussen de drie groepen. Over alle groepen heen wensen partijleden min of meer een gelijkaardige hoeveelheid invloed, zijn ze algemeen zeer tevreden en zijn ze zo goed als even actief.

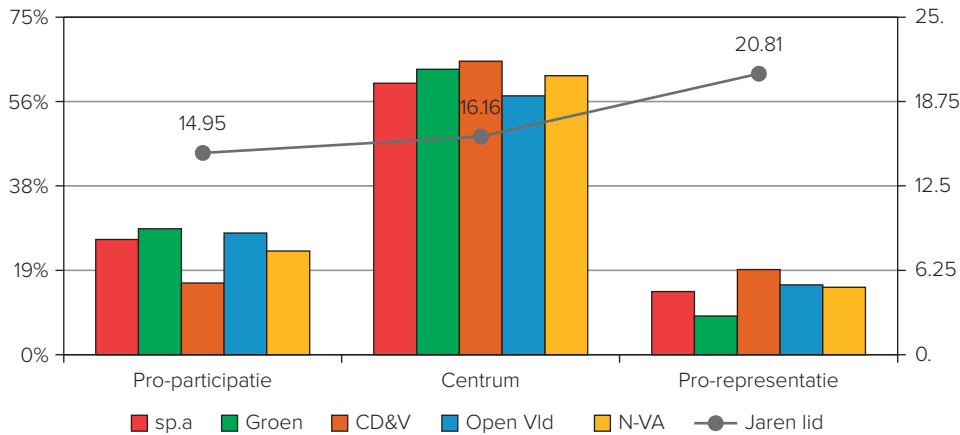
Figuur 8.2: Gemiddelde scores op tevredenheid lidmaatschap, gewenste invloed in partij en partijactiviteit in de drie democratische groepen (N = resp. 3355, 3447, 3027)

Wanneer we kijken naar het aantal jaren lidmaatschap en de partij in kwestie zijn wel duidelijke verschillen op te merken, zoals te zien in Figuur 8.3. Qua jaren lidmaatschap zien we dat het gemiddelde aantal jaren lidmaatschap in de pro-representatiegroep aanzienlijk hoger ligt dan in de andere groepen. Qua partijen valt op dat Groen in de pro-representatiegroep opvallend beperkt vertegenwoordigd is, en dat CD&V eerder magertjes scoort in de pro-inspraakgroep.

Het hoeft niet te verbazen dat we geen grote verschillen hebben kunnen vaststellen tussen de respectieve democratische groepen in de beschrijvende analyse. We kunnen er immers redelijkerwijze van uitgaan dat de partijleden die zich bereid hebben verklaard aan deze enquête deel te nemen in het licht van hun lidmaatschap per definitie leden zijn die (vrij) actief zijn binnen de partij en (vrij) tevreden zijn over hun lidmaatschap. Voor diegenen die dit niet zijn, lijkt de drempel hoger om medewerking te verlenen aan ons onderzoek. Hoe dan ook verschillen partijleden klaarblijkelijk in hun democratische oriëntering. In wat volgt, zoeken we een verklaring voor de participatieve oriëntering in het licht van de partijcrisis.

Figuur 8.3: De gemiddelde duur van het partijlidmaatschap voor de respectieve democratische groepen en de indeling van die groepen per partij (N = resp. 3447, 3306)

3.2 Verklarende analyse

Tabel 8.1. toont de resultaten van een logistische regressieanalyse. De afhankelijke variabele is hierbij opnieuw de keuze van partijleden voor beleidsvorming via institutionele burgerinspraak, dan wel voor de representatieve regeringsvorm (score 0 tot 10). Als potentieel verklarende variabelen worden de factoren die hierboven reeds besproken zijn gehanteerd. De $\text{Exp}(B)$ waarden zijn de odds ratio's, die de verhouding weergeven tussen de kans dat leden opteren voor burgerinspraak, dan wel voor representatie bij toename in de onafhankelijke variabele. Een ratio hoger dan 1 wijst erop dat de kans op een representatieve houding groter is dan de kans op een participatieve attitude. Dat betekent dat de onafhankelijke variabele in kwestie een representatieve houding vergroot. Een ratio lager dan 1 impliceert dan weer dat de kans op een participatieve attitude groter is. Dat wil dus zeggen dat de onafhankelijke variabele in kwestie een participatieve houding vergroot. De specifieke interpretatie is uiteraard telkens afhankelijk van de meetschaal van de betrokken onafhankelijke variabele. Zo kunnen we uit onderstaande tabel afleiden dat de kans dat CD&V-leden een representatieve houding hebben die 1,641 groter is dan die van sp.a-leden. Hieronder bekijken we deze en andere belangrijke bevindingen uit de analyse van dichterbij.

Tabel 8.1: Logistische regressie ter verklaring van de democratische oriëntering van partijleden (N = 2534)

	B	S.E.	Exp(B)
Activiteit (ref = actief op 1 vlak)			
Passief	-0,062	0,103	0,940
Actief op meerdere vlakken	-0,049	0,103	0,952
Gewenste invloed	-0,109	0,035	0,897**
Toekomstig lidmaatschap	0,437	0,344	1,548
Partij (ref = sp.a)			
Groen	-0,359	0,146	0,698*
CD&V	0,495	0,150	1,641**
Open Vld	0,255	0,169	1,290
N-VA	0,024	0,147	1,024
Recent lid	-0,010	0,003	0,991**
Leeftijd (ref = +65)			
Leeftijd: -35	-0,418	0,156	0,658**
Leeftijd: 35-64	-0,173	0,106	0,841
Hooggeschoold	0,004	0,088	1,004
Vrouw	0,009	0,087	1,009
Ontevredenheid	-0,110	0,027	0,896***

* < 0,05; ** < 0,01; *** < 0,001

R² = 0,068

Ten eerste valt op dat een aantal factoren geen significante invloed heeft op de keuze van partijleden. Qua socio-demografische factoren blijkt dat geslacht en opleidingsniveau niet significant zijn, en dat de activiteitsgraad van partijleden alsook zekerheid over toekomstig lidmaatschap geen significante impact hebben op hun voorkeuren qua institutionele burgerinspraak. Uit de resultaten blijkt dus dat er geen significante correlatie bestaat tussen de activiteit (of passiviteit) van de leden en hun democratische voorkeur (H1 en H6). Ook de zekerheid over toekomstig lidmaatschap³³ (H3) biedt geen verklaring voor die voorkeur.

Ten tweede blijkt zowel de gewenste invloed van leden in hun partij als de ontevredenheid met hun partijlidmaatschap een significante factor voor hun participatieve

houding te zijn. Op basis van die data kunnen we dus H2 en H5 ondersteunen. Uit de analyse kunnen we immers afleiden dat hoe groter de gewenste invloed van leden (H2) en hoe groter de ontevredenheid met hun lidmaatschap (H5) is, hoe groter ook de kans is dat zij een participatieve houding zullen aannemen (en dus hoe lager hun score op de as van de democratieoriëntaties, die gaat van participatie tot representatie). Hoewel de data dus uitwijzen dat voor partijleden zowel aspecten van het *civic voluntarism*-model als van de relatieve-deprivatietheorie opgaan, moeten we toch de nuance maken dat ontevredenheid een iets kleinere B-waarde en een iets grotere significantie heeft dan gewenste invloed. Met andere woorden: ontevredenheid weegt iets zwaarder door als verklaring voor de participatieve voorkeur van partijleden.

Ten derde hebben ook de leeftijd en het aantal lidmaatschapsjaren een significante invloed. Recent lidmaatschap en jongere leeftijd (onder de 35 jaar) blijken een participatieve houding te versterken. Wederom vinden we dus steun voor twee van onze hypothesen. H9 en H10 stellen namelijk respectievelijk dat hoe recenter iemand lid is en hoe jonger iemand is, hoe groter de kans is dat hij of zij een participatief democratische houding zal aannemen.

Ten slotte zijn er ook verschillen tussen partijen. Enkel lidmaatschap van CD&V en Groen blijkt significant te zijn. Zo verhoogt lidmaatschap van Groen de kans dat partijleden pro-participatieve democratie zullen zijn. Een sterkere invloed vinden we onder de leden van CD&V. Lidmaatschap van CD&V verhoogt namelijk zeer sterk de kans dat leden voorstander van representatieve vertegenwoordiging zijn. Vanuit onze hypothesen worden verschillende verwachtingen omtrent partijen geformuleerd. Vanuit het *civic voluntarism*-model stelt H4 dat leden van rechtse partijen een sterkere participatieve houding zullen hebben. De data tonen echter geen significante correlatie tussen lidmaatschap van een rechtse partij (Open Vld of N-VA) en de houding tegenover democratie. Vanuit de relatieve-deprivatietheorie stelt H8 dat leden van linkse partijen een sterkere participatieve houding zullen hebben. Die hypothese wordt deels ondersteund: waar geen significant effect is voor leden van sp.a zien we dat wel voor leden van Groen.

Groen is echter niet enkel een linkse partij, maar ook een *new-style*-partij, waardoor ze verondersteld wordt de participatieve democratie meer genegen te zijn. We stellen dan ook vast dat op basis van de verkiezingsprogramma's van de federale verkiezingen van 2010 (die aan de dataverzameling voor dit onderzoek voorafging), Groen de enige Vlaamse partij is die zich ook expliciet voorstander van direct-democratische initiatieven verklaart.³⁴ De veronderstelling dat de attitude van partijleden hiermee zou overeenstemmen, wordt ondersteund door onze analyse (H11).

Groen is ook een structurele oppositiepartij, een partij die zelden tot nooit in de regerende meerderheid heeft gezeten. De Vlaamse groenen hebben inderdaad slechts één regeringsdeelname op hun palmares staan en worden op basis hiervan verondersteld een participatief democratische attitude te hebben (H7). Die stelling vindt steun bij de resultaten voor Groen in deze analyse, en wordt ook negatief ondersteund door de resultaten voor CD&V. Als regeringspartij bij uitstek – de christendemocratische partij heeft op enkele uitzonderingen na de voorbij decennia constant in de Vlaamse en federale regering gezeten – zien we dat lidmaatschap van CD&V de sterkst verklarende factor is voor een representatieve attitude. Lid zijn van traditionele regeringspartij CD&V zorgt er dus voor dat de participatieve houding in sterke mate wordt verzwakt.

4. Conclusie en discussie

In dit hoofdstuk hebben we getracht de houding van partijleden tegenover participatieve democratie enerzijds in kaart te brengen en anderzijds te verklaren. Uit de empirische analyse is duidelijk gebleken dat partijleden wel degelijk openstaan voor participatieve initiatieven. Hoewel de grootste groep partijleden zich relatief neutraal opstelt tegenover de participatieve democratie zien we dat de pro-participatiegroep met 24 procent beduidend groter is dan de pro-representatiegroep met 14 procent. Toch zijn er op het eerste gezicht verder weinig verschillen op te merken tussen die groepen; de partijleden in die groepen zijn op verschillende vlakken zeer gelijkaardig. Een diepere analyse heeft echter aangetoond dat er achter die keuze toch een aantal belangrijke verklarende factoren schuilgaan. Zo versterken een grote gewenste invloed, recent lidmaatschap, een jongere leeftijd, een grote mate van ontevredenheid en ook lidmaatschap van Groen de participatief democratische houding van de partijleden.

Wat kunnen we hieruit afleiden wat betreft overkoepelende theorieën? Vanuit het *civic voluntarism*-model verwachtten we dat vooral actieve leden (H1) van rechtse partijen (H4) die een grote invloed binnen de partij (H2) wensen en zeker zijn van hun toekomstig lidmaatschap (H3) een participatieve houding zouden aannemen. Slechts voor één van die hypothesen vinden we echter steun; een grote gewenste invloed leidt inderdaad tot een participatief democratische houding. Toch kunnen we hieruit weinig steun halen voor die theorie; de aanwezigheid van middelen en proactief gedrag leidt niet tot een participatievere attitude onder de partijleden.

Daartegenover plaatsten we de relatieve-deprivatietheorie en verwachtten we dat vooral passieve (H6) en ontevreden (H5) leden van linkse partijen (H8) of oppositiepartijen (H7) een participatieve houding zouden aannemen. Die theorie wordt iets beter ondersteund door de data. Hoewel we niet kunnen stellen dat passiviteit inderdaad leidt tot een participatief democratische houding bleek wel dat ontevredenheid met het lidmaatschap een belangrijke factor is om een participatieve houding te verklaren. Wat betreft linkse partijen zien we dat enkel lidmaatschap van Groen, maar niet van sp.a een significante invloed had. De 'linksheid' van de partij als verklarende factor is dus geen gouden regel.

Het lijkt echter waarschijnlijker dat de impact van Groen te wijten is aan haar status als *new-politics*- (H11) en structurele oppositiepartij (H7). Bovendien worden ook de andere verwachtingen m.b.t. de tegenstelling tussen traditionele en moderne partijleden ondersteund. Recent lidmaatschap (H9) en een jongere leeftijd (H10) versterken de participatief democratische houding van partijleden. Ook de tegengestelde stelling – dat traditionele regeringspartijen een participatieve houding verzwakken – wordt ondersteund door de resultaten voor lidmaatschap van de regeringspartij bij uitstek, CD&V. Van de drie aangereikte theorieën blijkt dus vooral de *new politics*-benadering de sterkste verklarende waarde te hebben.

Wat betekent dit nu voor de oplossing voor de partijcrisis? Concluderen dat een participatief democratische attitude verklaard kan worden door de recentheid van het partijlidmaatschap en dus de onverenigbaarheid tussen partijlidmaatschap en participatieve democratie aanduidt, is te voorbarig. Die vaststelling kan ons immers niet vertellen dat partijleden die al langer lid zijn van de partij door het partijlidmaatschap minder participatief democratisch georiënteerd zijn geworden. Misschien zetten recente partijleden de vanzelfsprekendheid van de beïnvloeding van de partijwerking door de participatie-evolutie verder doorheen de jaren. Evidentie voor dat laatste kunnen we vinden in de conclusie dat een participatief democratische oriëntering door de jonge leeftijd van leden of het feit dat ze lid zijn van Groen verklaard kan worden. Voor beide vaststellingen geldt immers dat die partijleden (in tegenstelling tot klassieke partijleden) minder vertrouwd zijn met de interne structuren van een partij, alsook met de formele werking van de (massa)partij binnen het kader van de representatieve regeringsvorm. Dat zij hierdoor de participatieve democratie meer genegen zijn, toont dus niet zozeer de onverenigbaarheid ervan met partijlidmaatschap aan, maar eerder de verenigbaarheid ervan in een vernieuwend breed politiek landschap, van veranderende partijen en veranderende partijleden, in een veranderende democratie.

Het inzicht dat ontevredenheid ten aanzien van het lidmaatschap partijleden doet pleiten voor institutionele burgerinspraak lijkt bovenstaande tegen te spreken. Uit onze beschrijvende analyse bleek echter dat ‘ontevredenheid’ hier slaat op ‘een mindere tevredenheid’; zelfs ‘meer ontevreden partijleden’ beschouwen zich nog steeds als ‘(vrij) tevreden’. De significantie van onvrede lijkt eerder op te gaan ten aanzien van het regeringsbeleid dan ten opzichte van de partij (cf. Groen vs. CD&V).

Onze analyse wijst er dus niet op dat partijleden – zoals burgers – de participatiedemocratie genegen zijn omdat ze op zoek zijn naar een alternatief voor de beleidsbeïnvloeding via de partijen. Dat vanuit het perspectief van het partijlid de politieke partij een toekomst heeft in een participatieve democratie, wordt ook ondersteund door de analyse dat passiviteit binnen de partij geen verklarende factor voor een participatief democratische attitude is. Meer nog, de wens om een hogere invloed binnen de partij (los van huidig activisme) verklaart een participatief democratische attitude. Eerder dan een alternatief voor, zien partijleden beïnvloeding via een participatieve attitude dus eerder als een aanvulling op hun partijlidmaatschap.

Dat wij uit onze analyse concludeerden dat voor weinig partijleden de participatieve democratie een prioriteit is, nuanceert per definitie de evolutie als oplossing voor de partijcrisis. Maar als partijen in een participatievere democratie – die onvermijdelijk lijkt gezien de bredere maatschappelijke evolutie – net meer nood hebben aan leden (cf. de hogere politieke activiteit, de specificiteit van issues waarvoor standpunten bepaald moeten worden, de hardere partijcompetitie), dit het partijlidmaatschap aldus aantrekkelijker maakt en leden die participatief democratisch georiënteerd zijn ook nét op zoek zijn naar meer invloed binnen de partij, heeft de participatieve evolutie de potentie om erg waardevol te zijn in het licht van de partijcrisis.

De evolutie naar de participatieve democratie heeft met andere woorden de potentie om een effectieve remedie te zijn tegen het herstel van de eroderende rol van partijen als brug tussen beleid en bevolking. Hierbij wensen we echter een aantal slotvragen op te werpen.

Een eerste vraag die we ons hierbij stellen, is in hoeverre die potentie vervuld wordt als enkel de reeds actieve, betrokken burgers overgaan tot effectieve deelname aan de participatieve initiatieven die de overheid aanbiedt³⁵? Als intermediaire organisaties opererend in een participatieve democratische setting kunnen partijen er net voor zorgen dat ook burgers wier politieke participatie minder vanzelfsprekend is betrokken worden.

Een andere vraag die we ons hierbij kunnen stellen, is in hoeverre de onderzochte potentie tot ontwikkeling kan komen als partijen weinig vertrouwen van de gewone burgers³⁶ genieten, wier geloof in de waarde van participatie weliswaar prominenter is, maar tevens een uiting van wantrouwen ten aanzien van partijen.³⁷ Als oplossing voor de partijcrisis is het cruciaal dat zij – zoals partijleden – bereid zijn partijen de ruimte te laten om een belangrijke rol te spelen in een participatieve democratie. Zo niet betekent de participatieve evolutie eerder de start van een ontwikkeling waarbij burgers alleen plaatsnemen in de cockpit om via de directe luchtbrug bevolking met beleid te verbinden. Ook dat is een remedie tegen de partijcrisis, maar dan een middel waardoor politieke partijen steeds vaker door burgers voorbijgevoegen dreigen te worden.

Een manier om dat vertrouwen te herstellen, is bijvoorbeeld net door de inspraak van de burger serieus te nemen. Door zijn of haar inbreng in een participatieve democratie niet te verengen tot de keuze van een woord van twee of drie letters. Door in te zetten op creatievere vormen waarin burgers niet benaderd worden als consumenten die moeten oordelen over wat hen aangeboden wordt, maar als burgers die in staat zijn om (in overleg met anderen) zelf tot creatieve oplossingen te komen. Door die output ook daadwerkelijk te integreren in het formele beleidsproces in plaats van participatie te organiseren omdat het mooi klinkt of in de mode is. Want vragen aan de burger om te participeren, is niet zo onschuldig. Het vraagt energie, enthousiasme en (vrije) tijd. Een burger die dan toch geen werkelijke beslissingsmacht krijgt, legt de vinger op de wonde (van de partijcrisis).

Noten

1. Held (2006); Jacquet, Biard, Caluwaerts & Reuchamps (2015)
2. Held (2006)
3. Jacquet et al. (2015); Held (2006)
4. Hendriks, Loughlin & Lidström (2011)
5. Door de bril van de centrale partijorganisatie en de beleidsmaker.
6. Fatke (2014); Ladner & Brandle (1999)
7. Peters (2016)
8. Cf. hoofdstuk 9.
9. Peters (2016)
10. Bowler, Donovan & Karp (2007)
11. Jacquet et al. (2015); Coffé & Michels (2014); Bengtsson & Mattila (2009)
12. Jacquet et al. (2015)
13. Vetter (2009)
14. Webb (2013)
15. Fatke (2014); Ladner & Brandle (1999); Peters (2016); Scarrow (1999)

16. Peters (2016)
17. Peters (2016)
18. Peters (2016)
19. Wauters (2016); Muller & Jukam (2016)
20. Teorell, Sum & Tobiasen (2007); Jennings & van Deth (1990)
21. Wauters (2016)
22. Bowler et al. (2007)
23. Postmaterialistische waarden centraliseren zich rond levenskwaliteit (breder dan het materiële) en zelfexpressie (Inglehart, 1990).
24. Een stellingname die impliceert dat het onafwendbaar is voor elke bestuursvorm – zelfs een democratische – dat die vervalst in oligarchie.
25. Kaase (1990)
26. Dalton (2007)
27. Bernardi et al. (2016)
28. Dalton (1996)
29. Jacquet et al. (2015)
30. Wanneer aan de respondenten concrete democratische vernieuwingen worden voorgesteld, valt bovendien op dat elk initiatief waar een participatieve oriëntatie aan de grondslag ligt (rechtstreekse verkiezing burgemeester, burgerfora, meer referenda...) op goedkeuring van een meerderheid van alle partijleden kan rekenen.
31. Jacquet et al. (2015)
32. In de survey konden partijleden aangeven hoe tevreden zij waren met de partij door een score van 0 tot 10 te geven, waarbij 0 staat voor zeer ontevreden. Hun gewenste invloed konden partijen een score van 0 tot 4 geven, waarbij 0 staat voor geen invloed. De gemiddelde scores zijn hierbij verrekend tot een score op 10. Qua activiteit konden partijleden aangeven of ze aan activiteiten deelnamen door verschillende activiteiten een score van 1 tot 4 te geven, waarbij 1 staat voor nooit-deelname. De gemiddelde scores voor al die activiteiten zijn hier verrekend tot een score op 10.
33. Aan de partijleden werd gevraagd of ze denken binnen dit en twee jaar nog lid te zullen zijn van hun partij. De respondenten hadden de keuze tussen 'ja' (zekerheid over toekomstig lidmaatschap), 'neen' en 'weet niet'.
34. Hiervoor maakten we gebruik van de gecodeerde programma's uit de *Manifesto Project Database*. Bij elke van de ondervraagde Vlaamse partijen waren verwijzingen naar deze of gene democratische bestuursvorm of specifieke initiatieven heel gering. Groen was de enige partij waarbij enkele statements verwezen naar de wenselijkheid van participatief democratische initiatieven ("Vaak hoort men de klacht dat participatie beslissingsprocessen vertraagt en bemoeilijkt. 'Sneller door beter' dreigt dan een alibi te worden voor 'minder inspraak'; "Daarnaast wil Groen de betrokkenheid van burgers vergroten via zowel bindende referenda als adviserende volksraadplegingen"; "Groen wil die houding omkeren: wij kiezen voor open besturen, vanuit de overtuiging dat participatie niet enkel zorgt voor een breder draagvlak, maar ook de kwaliteit van het beleid verbetert"; "Ook vormen van e-democratie (inzet van nieuwe media) willen we kansen geven"; "Groen hecht veel belang aan participatie en actief burgerschap").
35. Leininger (2015)
36. European Commission (2016)
37. Jacquet et al. (2015)

